

Харківський національний
університет імені Г.С. Сковороди



Економіка

Збірник наукових праць

Харків

ISSN 2312-2404 (Print)
ISSN 2313-2353 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ЕКОНОМІКА

Випуск 19

Харків, ХНПУ

2021

Редакційна колегія:

І.Ф. Прокопенко – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, радник ректора, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

О.А. Гриценко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О.С. Марченко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Л.С. Шевченко – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Н.М. Шматько – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

Л.П. Радченко – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

І.В. Сідельнікова – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Н.В. Шиловцева – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

В.В. Соляр – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського
національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди (протокол № 4 від 17 травня 2021 р.)*

E45 Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка»: Зб. наук. пр. / За заг. редакцією акад. НАПН України І.Ф. Прокопенка. – Харків: ХНПУ, 2021. – Вип. 19. – 195 с.

Збірник містить оглядові та оригінальні наукові статті, які відображають теоретичні та практичні результати досліджень актуальних аспектів сучасної економічної науки і практики. Особлива увага приділяється чинникам економічного зростання національної економіки та розвитку економічної освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти та усіх, хто цікавиться сучасним станом та перспективами розвитку економіки.

З М І С Т

І.Ф. Прокопенко, Л.П. Радченко, В.В.Соляр, Цянь Чжу	Маркетингова стратегія як засіб розширення горизонтів діяльності підприємства в контексті сучасних ринкових тенденцій	4
Я.О. Бондаренко, О.О. Коротенко	Проблеми та перспективи розвитку вищої освіти як фактору економічного зростання України	28
О.М. Гуцан	Економіка спільної участі як фактор соціально- економічних змін	38
Т.Г. Гуцан, А.О. Максименко	Умови та інструменти переходу до зеленої економіки	51
О.О. Зеленько	Зелена енергетика: її складові та фактори розвитку в світовій економіці	60
О.В. Мельникова, Ю.О. Олійник	Тенденції та наслідки зовнішньої трудової міграції українців	71
І.О. Ночвіна	Цифровізація економіки: можливості та основні загрози	90
І.В. Осьмірко, Т.В. Синиця, Т.В. Золотухіна	Аналітичний моніторинг системи публічних закупівель в Україні	98
І.А. Рядинська	Корпоративні соціальні програми як мотивація працівників підприємств та спосіб утримання персоналу	120
І.В. Сідельнікова, В.К. Сідельнікова	Інноваційний розвиток аграрного підприємництва: сучасні тенденції та напрями удосконалення	132
В.В. Соляр	Модель змістовно-технологічного забезпечення інформаційно-аналітичної культури економіста: умови та результати	148
В.В. Ходзицька	Нефінансова звітність в Україні: переваги та недоліки	178

УДК 331.556.4

О.В. Мельникова, Ю.О. Олійник

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

У сучасних умовах глобалізації міжнародна трудова міграція стає вагомим процесом, що впливає на соціально-економічний розвиток країн. Враховуючи масштаби міжнародної міграції робочої сили з України актуальним є дослідження особливостей цього процесу для української економіки. Метою статті є розкриття закономірностей зовнішньої трудової міграції українців, аналіз її наслідків та визначення механізмів державного регулювання у цьому напрямі. У роботі на основі статистичного аналізу та теоретичного узагальнення досліджено сучасні тенденції міжнародної міграції української робочої сили, зокрема збільшення чисельності трудових мігрантів, підвищення запитів заробітчани щодо оплати праці у країнах працевлаштування, зайняття українськими робітниками ніш на менш привабливих ринках праці європейських країн, зростання частки висококваліфікованих осіб серед мігрантів, обмеження мобільності трудових мігрантів в умовах коронокризи, залежність обсягів, тривалості і частоти трудових міграцій від відстані, ємності ринків праці країн-реципієнтів та ментальних особливостей їх населення, значні обсяги нелегального працевлаштування за кордоном. Розкрито позитивні та негативні наслідки зовнішньої трудової міграції українського населення як для країн-реципієнтів, так і для країни-донора. Визначено способи притоку у країну іноземної валюти від заробітчани та можливості застосування ввезеного капіталу для зростання української економіки. Запропоновано напрями регулювання зовнішньої трудової міграції українців задля соціально-економічного розвитку України, кожний з яких потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція, міжнародна міграція робочої сили, заробітна плата, країна-реципієнт, трудовий мігрант.

In the current context of globalization, international labor migration is becoming a significant process that affects the socio-economic development of countries. Considering the scale of international labor migration from Ukraine, it is important to study the features of this process for the Ukrainian economy.

The purpose of the article is to reveal the patterns of external labor migration of Ukrainians, analyze its consequences and determine the mechanisms of state regulation in this direction. Based on statistical analysis and theoretical generalization, the current trends of international migration of Ukrainian labor force are studied, in particular, an increase in the number of labor migrants, an increase of workers demands for wages in countries of employment, occupation of niches by Ukrainian workers in less attractive labor markets of European countries, an increase in the proportion of highly qualified persons among migrants, restrictions on the mobility of labor migrants in the conditions of coronary crisis, the dependence of volume, duration and frequency of labor migrations on distance, the capacity of labor markets of recipient countries and mental characteristics of their population, significant volumes of illegal employment abroad. The positive and negative consequences of external labor migration of the Ukrainian population both for the recipient countries and for the donor country are revealed. The ways of inflow of foreign currency into the country from labor migrants and the possibility of using imported capital for the growth of the Ukrainian economy are determined. The directions of regulation of external labor migration of Ukrainians for the purpose of social and economic development of Ukraine are offered, each of which requires further research.

Keywords: *external labor migration, international labor migration, wages, recipient country, labor migrant.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, підвищення рівня інформатизації суспільства, збільшення диференціації країн за їх соціально-економічним розвитком зростання міграційної активності робочої сили є неминучим процесом. У 2020 р. чисельність зовнішніх трудових мігрантів у світі становила 164 млн. чол. [2]. Для України також властиво збільшення обсягів міграції робочої сили за межі країни, що обумовлено як економічними факторами (вищий рівень життя населення та заробітної плати у країнах-реципієнтах, особливості у структурі попиту на робочу силу та її пропозиція, міждержавні відмінності у темпах, масштабах і структурі нагромадження капіталу, зменшення міграційних витрат й ін.), так і демографічними, політичними, етнічно-культурними та психологічними. Кожний із цих чинників впливає на розміри і динаміку зовнішньої трудової міграції українців, зокрема в умовах пандемії COVID-19. Враховуючи масштаби міжнародної міграції робочої сили з України є актуальним дослідження тенденцій цього процесу як елементу соціально-економічного розвитку країни.

В останні роки проблеми, пов'язані із наслідками міжнародної трудової міграції придбали певну гостроту та вимагають наукового обґрунтування, оскільки носять двоїстий характер. Трудова міграція має як позитивні, так і негативні сторони, крім того, «плюси» і «мінуси» будуть різними для країни-реципієнта і для країни-донора. Тому актуальним також є аналіз наслідків зовнішньої трудової міграції саме для української економіки та визначення напрямів оптимізації регулювання трудових міграційних потоків в Україні.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми міжнародної міграції робочої сили знайшли висвітлення у численних працях зарубіжних та вітчизняних вчених – економістів. Серед українських науковців варто виділити праці О. Дубового, Ю. Курунової, О. Малиновської, К. Ніколайця, О. Сидорчука, Р. Стаканова, Л. Хомутенко, А. Гребенюк та інших, які виокремили напрями трудової еміграції, умови праці та перебування за кордоном, визначили рушійні сили трудової міграції. А. Грібанова, К. Глазков та С. Хоменко вивчали особливості трудової міграції українців у європейські країни. Проте динамічність міграційних процесів робочої сили та особливі умови функціонування світового ринку праці у період пандемії COVID-19 обумовлює актуальність і доцільність подальшого дослідження питань зовнішньої трудової міграції українського населення.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій зовнішньої трудової міграції українців, аналізу позитивних і негативних наслідків цього процесу та визначенні напрямів регулювання міжнародної міграції робочої сили в українській економіці.

Виклад основного матеріалу. Україна вже тривалий час є донором робочої сили на світовому ринку праці. Проте за останні роки певні події вплинули на динаміку та тенденції зовнішньої трудової міграції українських громадян. На сучасному етапі основними закономірностями міжнародної міграції робочої сили в Україні є:

Збільшення чисельності зовнішніх трудових мігрантів з України. Так, за даними українського уряду за кордоном працювало з 2,1 млн. осіб у 2005–2008 р.р. до 2,7 млн. осіб у 2015-2017 р.р.; та біля 3,5 млн. осіб у 2019-2020 рр. [1; 3].

Серед економічних чинників посилення міграції робочої сили в Україні, слід відзначити нерівномірність економічних реформ, що призвели до різкого падіння рівня життя більшої частини населення країни. Спочатку до міжнародної трудової міграції українців спонукав розлад міжгосподарських зв'язків, згортання виробництва на великих підприємствах, що спричинило масове вивільнення працівників, і відповідно погіршення їх соціально-економічного становища. Так, в Україні у 2019 році рівень безробіття становив 8,7%. При цьому на 338 тис. зареєстрованих безробітних було запропоновано лише 59 тис. вакансій [1]. У цей же час попит на українських заробітчаних за кордоном становив понад пів мільйона робітничих вакансій [8].

Згодом на збільшення кількості бажаючих працювати за кордоном вплинули наступні чинники:

пошук більших перспектив та умов в соціальній сфері, насамперед у медицині, освіті, пенсійному забезпеченні тощо;

відсутність можливостей у професійному розвитку та кар'єрному зростанні;

нестабільність та нестійкість політичної та економічної ситуації в країні;

нерентабельні умови ведення бізнесу та широко поширена корупція у всіх сферах суспільного, політичного та економічного життя.

За результатами опитування R&B Group, державі не відомо, скільки мешканців країни покинули її назавжди, а скільки працює, періодично повертаючись в Україну. Проте, настрої українців щодо подальшої трудової діяльності невтішні. Так 3% громадян планують працювати за кордоном без повернення на батьківщину. Натомість 9% хочуть поїхати на працю за кордон і повернутися додому. Беручи до уваги населення України в 42,38 млн., то 1,3

млн. людей хочуть покинути країну в пошуках кращої долі та майбутнього і не повертатись. Ще 3,9 млн. чол. розглядають трудову міграцію як спосіб заробітку. Лише 8,8% з тих, хто має бажання стати трудовим мігрантом, згодні працювати тільки за своєю спеціальністю. З цього опитування бачимо наступне: потенціал трудової міграції з країни є присутнім приблизно у кількості 5 млн. чоловік працездатного населення, які будуть розвивати інші країни [12].

Підвищення запитів робочої сили щодо оплати праці. У дослідженні Центру східноєвропейських студій Варшавського університету і компанії “EWL S.A.” йдеться про те, що у 2018 році близько 40% українців були готові працювати за мінімальну заробітну плату, проте у 2019 році таких мігрантів було не більше 6% [11]. Для розуміння ситуації проаналізуємо рівень мінімальної та середньої заробітної плати у основних країнах-реципієнтах робочої сили з України (рис. 1 та рис. 2).

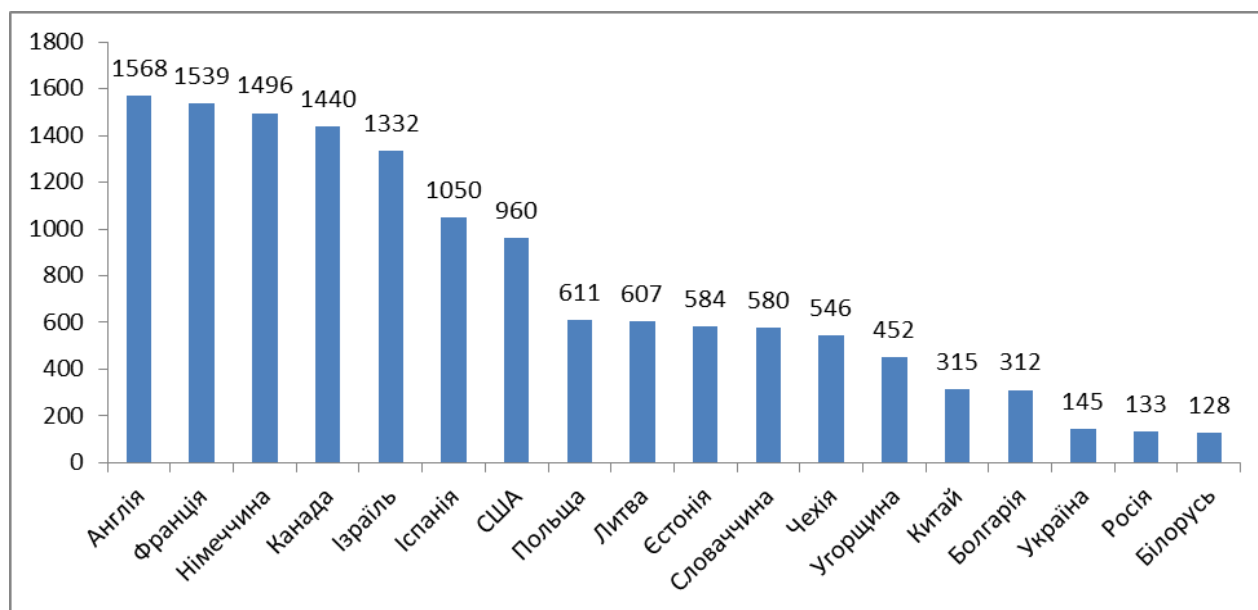


Рисунок 1. Мінімальна заробітна плата (Євро) в основних країнах-реципієнтах робочої сили з України у 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі [14]

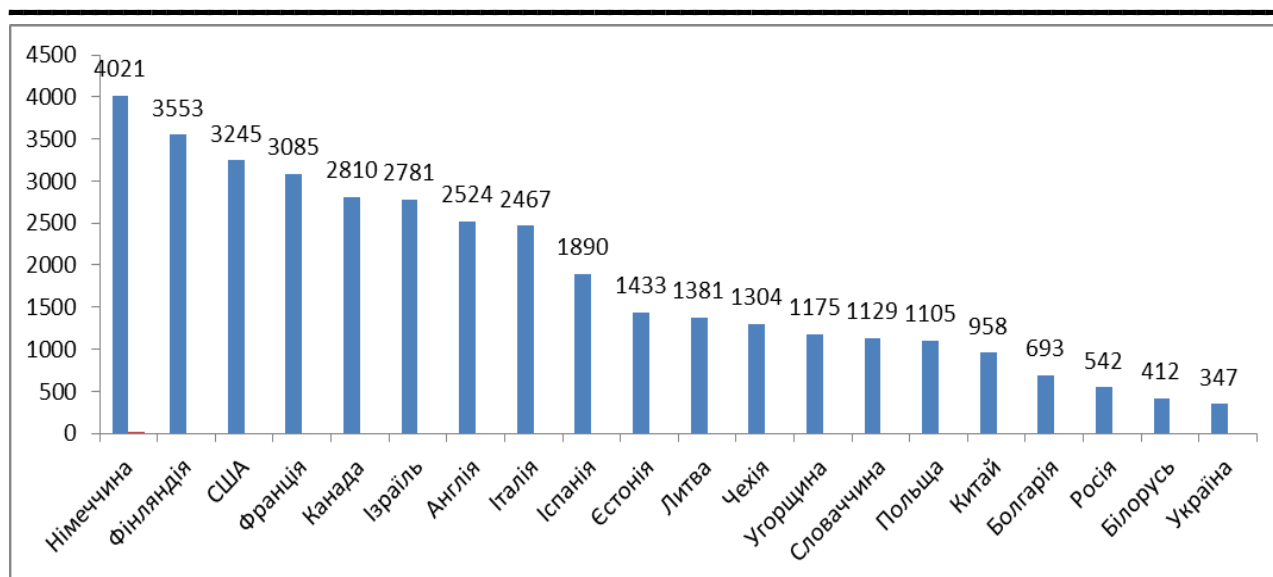


Рисунок 2. Середня заробітна плата (євро) в основних країнах-реципієнтах робочої сили з України за 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі [14]

Як бачимо, навіть середня заробітна плата в Україні у 2 рази менша за мінімальну оплату праці у європейських країнах. Враховуючи той факт, що більшість громадян певної країни не бажають працювати на мінімальні доходи, то відкриваються місця для іноземних працівників, які відчуваючи гострий попит на певні вакансії можуть висувати вимоги щодо підвищення оплати праці. Так, українцям, наприклад, у Польщі пропонують середню заробітну плату у розмірі 25500 грн., у Словаччині – 28000 грн., у Чехії – 32900 грн., у Німеччині – 49000 грн., у Ізраїлі – 64700 грн. [8].

Зайняття українськими робітниками ніш на відносно менш привабливих ринках праці європейських країн. Українські мігранти здебільшого не конкурують у країнах призначення з місцевим населенням за престижні вакансії на ринку праці, а займають менш привабливі робочі місця. 41,6% українських трудових мігрантів є представниками найпростіших професій, понад чверть становлять кваліфіковані робітники з інструментом, кожний сьомий мігрант працює у сфері торгівлі та послуг і лише кожен одинадцятий – як професіонал, фахівець або технічний службовець.

Лише трохи більше чверті українських заробітчани мають за кордоном роботу згідно з кваліфікацією, отриманою в Україні. Водночас понад третина заробітчани працюють на роботах, які кваліфікації не потребують. При цьому українці – представники робітничих професій у результаті міграції за кордон зазвичай зберігають або навіть підвищують свій кваліфікаційний статус, тоді як представники професій, пов'язаних переважно з розумовою працею, змушені займатися менш кваліфікованими роботами [13, с.12-13].

Зростання частки високоосвічених та висококваліфікованих осіб серед мігрантів. Визначальною характеристикою українських трудових мігрантів є високий рівень освіти та професійного досвіду. Згідно до даних дослідження МОМ, 37% усіх трудових мігрантів отримали вищу освіту і 41% закінчили загальну середню школу або отримали спеціальну освіту. Як відзначають аналітики, велика кількість освічених і професійно досвідчених людей (інженери, лікарі, фахівці сектору ІТ, вчителів, агрономів тощо), долучившись до міграції, сприяють, певною мірою, «витоку мізків» з країни. Цей процес супроводжується певною втратою кваліфікації, оскільки кваліфіковані мігранти займаються діяльністю нижчої їх кваліфікації. Найбільше українських трудових мігрантів задіяно у будівництві (чоловіки) і в домашніх господарствах (жінки), а також у сфері послуг та сільському господарстві.

В умовах пандемії COVID-19 спостерігається *обмеження мобільності трудових мігрантів*. Із початку 2020 року більшість українських заробітчани опинилися у скрутному становищі при здійсненні міжнародних поїздок, так як більше 170 країн ввели різні заходи щодо стримування переміщення найманих працівників. Проте це стосується не усіх трудових мігрантів, існують окремі групи робочої сили, чия діяльність стала найбільш затребуваною під час поточної пандемії. До таких категорій можна віднести працівників охорони здоров'я, сезонних працівників сільського господарства, осіб, які здійснюють догляд, водіїв, а також вчених, які займаються проблемою коронавірусу і його наслідків. У зв'язку з цим, багато країн активно заохочують трудових мігрантів,

зайнятих в даних сферах діяльності, надаючи їм пільги щодо продовження документів, розширену мобільність, а також підвищені ставки заробітної плати.

Так, наприклад, у Польщі продовжили законне перебування іноземців з тимчасовим видом на проживання, візою, дозволом на роботу або іншим документом, який дає право на роботу в цій країні. Великобританія продовжила візи близько 2800 мігрантам-працівникам галузі охорони здоров'я. У Німеччині був прийнятий закон, згідно з яким мігрантам, які шукають притулку та які не мають дозволу на роботу, дозволено працювати на сільськогосподарських роботах з 1 квітня і до 1 жовтня [9, с. 11].

Залежність обсягів трудових міграцій від відстані, ємності ринків праці країн реципієнтів та ментальних особливостей їх населення (виїзд основної частини українських заробітчани до слов'янських країн, з більш високим соціально-економічним розвитком).

При цьому спостерігається зміна географічної структури напрямів працевлаштування та регіонів походження трудових мігрантів. Якщо на початку 2000-х років українські мігранти працювали переважно у Росії та країнах пострадянського простору, то з 2014 р. через загострення військового конфлікту на Сході України та набуття чинності Угоди про асоціацію з Європейським Союзом вектор працевлаштування робочої сили з України змістився у бік країн Західної Європи. Дані рис. 3 відображають відсотковий розподіл українських трудових мігрантів за країнами працевлаштування у 2017 році. Як бачимо, на той час домінуючими країнами реципієнтами української робочої сили були Польща, Росія, Італія та Чехія. На сьогодні попит на українських заробітчани найбільше представлений вакансіями у Польщі (54%), Чехії (11%), Німеччині (8%), Словаччині (5%) та Ізраїлем (3%) [8].

Швидке збільшення кількості українських трудових мігрантів до Польщі можна пояснити динамічним зростанням польської економіки, значною кількістю вакансій, лібералізацією візового режиму та законодавчих змін сприяння працевлаштуванню українців.

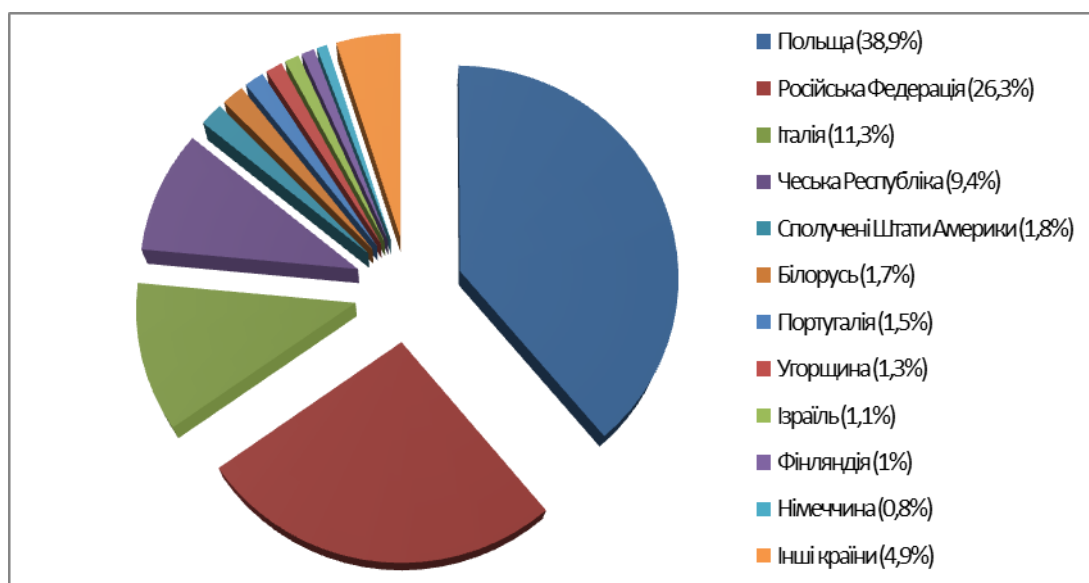


Рисунок 3. Кількість українських трудових мігрантів за країнами працевлаштування у 2017 році, %.

Джерело: складено авторами на основі [1]

Низка європейських держав, які є основними країнами призначення для українських мігрантів, зокрема Польща, Чехія, Німеччина, спрощують правила працевлаштування українців, розглядаючи їх як мігрантів, бажаних за освітніми та трудовими характеристиками й найменш проблемних завдяки культурній близькості [13, с.12].

Певні тенденції спостерігаються щодо тривалості та частоти поїздок. Так, серед зовнішньої трудової міграції українців домінує короткострокове працевлаштування. Найпоширенішою моделлю міграційної поведінки є тимчасова, циркулярна міграція. За даними Держстату, тривалість 57% поїздок на заробітки не перевищує трьох місяців [5, с. 9].

Також простежується певна закономірність - при збільшенні тривалості та частоти поїздок українських заробітчаних процент повернення іммігранта знижується, тимчасова зовнішня трудова міграція переходить у постійну форму, члени родин трудових мігрантів переїжджають до країн-реципієнтів.

Більшість українських заробітчан за кордоном працюють нелегально. За даними Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування 60 відсотків українців працює за кордоном нелегально. Це може негативно позначитися на їх фізіологічному та психологічному стані, оскільки для нелегального влаштування на роботу звичною ситуацією є ненормований робочий день, недотримання техніки безпеки, виконання небезпечних для здоров'я робіт, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, невчасна і неповна виплата заробітної платні. Мігрантам загрожує небезпека опинитися в принизливих умовах існування або стати жертвами торгівлі людьми. Медична допомога нелегальним трудовим мігрантам як правило надається неформально, іноді виникають проблеми у придбанні ліків. Проте, такі великі ризики не зупиняють українців їхати працювати за межі країни неформально, без оформлення усієї необхідної документації.

Аналізуючи структуру зовнішніх трудових мігрантів, треба відзначити, що значну її частину становлять українці віком від 40 до 49 років (26,3%), 18,2% українців віком від 50 до 59 років та більше 14 % молоді також виїжджають працювати за кордон. При цьому жінок серед них є тільки 30%. Серед українських заробітчан, що працюють за кордоном, більшість має професійно-технічну та повну загальну середню освіту [1].

Основним контингентом трудової міграції є населення малих міст (33%) і сільської місцевості (58%). Найчисельнішу групу складають безробітні (до 45%). В такій ситуації відбувається створення більшості ризиків, і кількість працівників-імігрантів в індустріально розвинених країнах буде зберігатися на високому рівні (близько 2 млн. осіб щороку).

Отже, в українських трудових емігрантів з'являється все більше напрямів, способів і причин працевлаштуватись за межами держави. Враховуючи соціально-економічну ситуацію, привабливість України для міграції в порівнянні з іншими країнами, невисока, тому є всі підстави стверджувати, що зовнішня трудова міграція українців буде і в подальшому зростати.

Сприятимуть цьому і такі чинники, як можливість самостійного пошуку місця роботи (в країнах, в яких Україна не має візового режиму); використання агенцій туристичного напрямку, щоб як туристи нелегально працювати на території інших країн; використання послуг суб'єктів господарської діяльності для посередництва працевлаштування за межами держави; запрошення іноземними компаніями або підприємцями та збільшення європейськими країнами квот на працевлаштування українців.

За результатами наукового дослідження «Зростання обсягів трансфертів мігрантів» Датського інституту міжнародних досліджень, було встановлено, що збільшення кількості мігрантів на 10% призводить до зменшення кількості населення, що знаходиться за межею бідності, на 1,6%, тоді як збільшення ВВП на 10% дає змогу скоротити бідність лише на 1,2%.

Зовнішня трудова міграція українців позначається на соціально-економічному становищі як власної держави, так і країни, де вони працюють. При цьому наслідки такого переміщення робочої сили з України можуть нести як позитивний, так і негативний вплив на економіку певної країни.

Наслідки міграції робочої сили з України для країн-реципієнтів:

Позитивний вплив для економіки:

- внаслідок припливу іноземних робітників, що володіють високою мобільністю, полегшуються структурні, галузеві та інші виміри в економіці, досягається її зростання. За визнанням видання Deutsche Welle, саме українські працівники зробили економіку Польщі найбільш динамічною в Європі, а Центральний банк Польщі в червні 2018 р. підвищив прогноз щодо зростання ВВП країни з 4 до 4,7 % за зниження інфляції до 2,3 % річних [7]. На початок 2018 р. приблизно 20 % польських підприємств мали у своєму штаті співробітників-українців. Майже 50 % українських трудових мігрантів у Польщі працювали на великих підприємствах, 29 % – на середніх і лише 18 % – на дрібних. Водночас лише 4,7 % заробітчан працювали на мінімальну зарплату в 1,55 тис. злотих (біля 11.6 тис. грн), а 45 % заробляли понад 3 тис. злотих

(22.6 тис. грн) [11]. У багатьох випадках навіть польським роботодавцям вигідніше найняти українців через їхню готовність працювати понаднормово.

- іммігранти сприяють омолодженню нації, так як емігрують зазвичай наймобільніша частина населення в найбільш працездатному віці;

- досягається істотна економія на витратах на навчання прийнятих робітників і фахівців;

- іммігранти розширюють ємність внутрішнього ринку, а зібрані на їх рахунках гроші використовуються для економіки.

- іноземна робоча сила оплачується нижче, ніж національна, отже, місцеві фірми знижують витрати на заробітну плату.

Так, за оцінками польських кадрових агенцій, сьогодні на їхньому ринку праці існує понад 100 тисяч вакансій. Щоб зберегти нинішні темпи зростання протягом найближчих десятиліть, Польща потребуватиме трьох, а то й п'яти мільйонів працівників. А взяти їх буде ніде, вже зараз б'ють на сполох місцеві експерти. Причому не тільки через демографічну яму, в яку входить польське суспільство, - це спільна проблема західноєвропейських країн. Ключовий фактор утворення "дірок" на місцевому ринку праці, кажуть експерти, - це, як не парадоксально, трудова еміграція. Статистика свідчить: за межами Польщі - перш за все, у Великій Британії, Німеччині й Голландії - живе понад 2,5 млн. поляків [2]. До того ж, після вступу до ЄС з країни виїхали переважно молоді, працездатні люди, які найближчим часом повертатися на батьківщину не планують. Тож не дивно, що за такої ситуації погляди польських роботодавців звернулися на Схід, і зокрема на Україну.

Негативний вплив для економіки:

- погіршується ситуація на ринку праці у зв'язку із ростом пропозиції робочої сили і обмеженням робочих місць;

- відбувається зниження заробітної плати за діяльність вітчизняних працівників, так як зростає пропозиція робочої сили на ринку праці;

- провокуються конфлікти між корінним населенням та трудовими іммігрантами.

Наслідки для України:

Позитивний вплив для економіки:

- активізація притоку іноземної валюти, здебільшого у формі грошових переказів, що позитивно впливає на загальну економічну ситуацію.

На сьогодні переказ заробітчанами грошових коштів до України здійснюється такими способами [4, с. 155-156]:

1. Перевезення готівки (48,9% від усіх грошових переказів) – є найбільш поширеним каналом заведення коштів трудовими мігрантами у країну, що обумовлено недовірою до фінансових інститутів, бажанням уникнути оподаткування грошових доходів із-за кордону та можливістю ввезення незадекларованої готівки розміром до 10000 євро.

2. Використання банківської системи (30,8% від усіх грошових переказів). Українські банки застосовують два основні механізми здійснення грошових переказів: SWIFT-перекази та перекази з картки на картку (P2P). Більшість міжнародних операторів переказів P2P в Україні працюють із картками Visa та Master Card (Transfer Go, Transfer Wise, Paysend, Liq Pay) і надають можливість надсилати кошти у більше ніж 50 країн світу. Проте граничний обсяг переказу становить 150000 грн.

3. За допомогою міжнародних платіжних систем (МПС) (20,3% від усіх грошових переказів). У 2018 р. більше половини переказів (59%) було здійснено за допомогою системи Western Union. Частки Money Gram, Intel Express та RIA на ринку міжнародних переказів до України становили 23%, 8% та 7% відповідно. У порівнянні з іншими платіжними системами, мігранти знаходять в МПС декілька суттєвих переваг: 1) для використання цього каналу переказу не потрібно мати банківський рахунок; 2) у багатьох випадках єдиним офіційним документом, який оператори МПС вимагають для здійснення переказу, є посвідчення особи; 3) сам процес переказу коштів є зрозумілим і вважається

безпечним, швидким (кошти доступні для отримувача всього за кілька хвилин) та надійним.

4. Поштовими службами. «Укрпошта» є популярним поштовим оператором для доставки грошових переказів – адресних або термінових – серед окремих категорій громадян (літніх людей і тих, хто проживає у віддаленій місцевості, де немає фінансової інфраструктури).

Згідно досліджень Світового банку, Україна була найбільшим отримувачем грошових переказів серед країн Європи із показником близько 16 мільярдів доларів США в 2019 році, що на 2 млрд. доларів США більше, ніж у попередньому році [10]. Найбільше грошових переказів українськими заробітчанами було заведено із Польщі (3,66 млрд. дол. США або 30,7%), Росії (1,27 млрд. дол. США або 10,6%) та Чеської Республіки (1,11 млрд. дол. США або 9,3%) [6]. При цьому найбільші надходження властиві для Західних регіонів нашої країни, що обумовлено більшою кількістю трудових мігрантів саме з цих територій.

- при поверненні на батьківщину мігранти привозять з собою матеріальні цінності та заощадження, які становлять приблизно таку ж суму, що і їхні грошові перекази. Вони разом із грошовими переказами родинам сприяють:

1) нарощуванню споживання продовольчих та непродовольчих продуктів, а також товарів тривалого користування, що збільшує обсяги виробництва у відповідних секторах економіки, і за мультиплікаційними ефектами поширюється на інші сектори;

2) підвищенню якості людського капіталу і зростанню продуктивності праці, внаслідок можливостей для придбання додаткових освітніх і медичних послуг;

3) збільшенню обсягів заощаджень та інвестицій в економіку країни. Заощаджувати кошти можна у формі депозитів (що позитивно впливає на грошово-кредитний стан фінансових установ країни) та облігацій (що сприяє забезпеченню державних витрат). Отримувачі переказів або ж самі трудові

мігранти можуть інвестувати кошти декількома способами: здійснювати прямі інвестиції у бізнес в Україні, купувати «інвестиційні сертифікати» або акції корпоративних інвестиційних фондів, а також вкладати гроші у нерухомість.

- накопичений мігрантами стартовий капітал дуже часто використовується для створення малих та середніх підприємств після повернення їх додому, що сприяє розвитку в країні підприємницької активності та формуванню середнього класу. Результати обстеження Державної служби статистики України свідчать, що питома вага самозайнятих серед осіб з досвідом трудових міграцій була в 1,5 рази більша, а частка роботодавців – на третину більша, ніж серед зайнятого населення України загалом [1]. Таким чином, трудові мігранти сприяють розвитку підприємництва, а отже, створюють робочі місця не лише для себе, але й для інших громадян;

- покращення платіжного балансу, внаслідок зменшення дефіциту за рахунком поточних операцій, виступаючи джерелом припливу валюти у країну, збільшення торгівельного обігу.

- зростання експортних можливостей для українських виробників та розширення можливостей торгового партнерства між країнами;

- накопичення людського потенціалу особами, що виїжджають за кордон та повертаються з часом в Україну (вони збагачуються новим професійним та життєвим досвідом, розширюють світогляд та покращують знання іноземної мови);

- зниження напруги на національному ринку праці за рахунок відтоку частини безробітного населення за кордон, однак іноді цей фактор може приймати негативний характер, адже виїжджає до інших країн більш конкурентоспроможна та освічена робоча сила;

- можливість для мігрантів приймати участь в «етнічній економіці» країни, яка її приймає, з орієнтацією на споживання українських товарів за кордоном;

- стимулювання до виникнення спільних підприємств, збільшення товарообігу між країною експортером та країною імпортером людського капіталу.

Негативний вплив для економіки:

- країна втрачає частину трудових ресурсів в найбільш працездатному віці, в результаті чого відбувається старіння трудових ресурсів;
- "Відплив умів", в результаті чого не відшкодовуються витрати на загальноосвітню і професійну підготовку українських громадян;
- втрата кваліфікації фахівців - більшість українців за кордоном працюють поза кваліфікацією або в дуже прості роботи.

Враховуючи позитивні наслідки процесу міграції, можна констатувати, що трудова еміграція для громадян будь-якої країни стає дієвим засобом працевлаштування, гарантованого доходу, самореалізації, що загалом сприяє включенню країни до світового ринку праці, формуванню середнього класу, а також є каталізатором інтеграції до світової спільноти.

Вплив еміграції та грошові перекази за державними фінансами України неоднозначні: надходження грошових переказів призводять до збільшення ПДВ, акцизів та митні доходи, тоді як зменшення пропозиції робочої сили зменшує надходження від податків на працю та соціального забезпечення внески в Україні.

Таким чином, неоднозначність наслідків міжнародної міграції робочої сили як для країн експортерів, так і для країн імпортерів призводить до необхідності вироблення заходів, що дозволяють забезпечити нормальне функціонування національної економіки цих країн.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Регулювання зовнішньої трудової міграції доцільно здійснювати комплексно, систематично та за двома основними напрямками. Перший повинен бути спрямований на підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни, збереження і створення робочих місць з високою якістю оплати праці; формуванні великих

інфраструктурних об'єктів; покращення соціальних аспектів української міграції, надання соціального захисту мігрантам, що повернулися; стимулювання процесів підприємницької діяльності в країні, зокрема заохочення мігрантів, особливо кваліфікованих, інвестувати у свою країну та повертатися до неї, створення більш привабливого ділового середовища для реалізації цієї мети. Так, сьогодні уряд вже розглядає можливості надання фінансової допомоги для відкриття та розвитку власного бізнесу трудовим мігрантам, що повернулися із-за кордону, у розмірі тієї суми, яку вкладає заробітчанин, тобто за умови 50% на 50%.

Другий напрямок полягає в прийнятті комплексу заходів з упорядкування процесів трудової міграції в країні, зокрема: створення соціально-економічних паспортів регіонів і областей та розміщення відповідної інформації на порталах міграційних служб; ефективне функціонування міграційних аналітичних центрів, необхідних для здійснення моніторингу інформації на локальних ринках праці та запровадження заходів з регулювання міграційних потоків в інтересах країни та регіонів; розробка механізму працевлаштування випускників ЗВО, відновлення системи обов'язкового їх розподілу за місцями роботи та необхідності відпрацювання ними трьох років за отриманою спеціальністю; недопущення нелегальної міграції українців за кордоном та боротьба з нею; затвердження державного переліку вакансій, відповідно до яких має здійснюватися прийом на роботу у країнах-реципієнтах, узгодження міграційної політики щодо робочої сили між країнами світового рівні та ін.

Питання регулювання зовнішньої трудової міграції українців стають вкрай актуальними в умовах коронакризи. Серед основних рекомендацій щодо виходу зі складної ситуації можна запропонувати наступні. По-перше, повинні бути встановлені безпечні і легальні канали для регулярної трудової міграції, визначені можливості перетину кордонів задля повернення на батьківщину, возз'єднання сімей. По-друге, потрібно скасувати жорсткий зв'язок між

громадянством і дозволами на роботу в приймаючих країнах, тобто узаконити правовий статус трудових мігрантів. Важливо зараз продовжити міграційні статуси і дозвільні документи трудових мігрантів без бюрократичних зволікань, щоб забезпечити легальні правові умови людям. По-третє, країни повинні знайти можливості та засоби, щоб надати фінансову та інші види допомоги трудовим мігрантам, які втратили роботу або опинилися в екстрених ситуаціях.

Отже, тенденції зовнішньої трудової міграції свідчать про подальше збільшення кількості українців, які будуть працювати за кордоном, тому уряду доречно удосконалити механізми регулювання цього процесу, які в свою чергу можуть бути об'єктами окремих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.01.2021 р.).
2. Доповідь про міграцію в світі. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020.pdf (дата звернення 23.01.2021 р.).
3. Лєвова частка українських заробітчан і надалі залишається за кордоном. URL: <https://www.dw.com/uk/chy-povernutsia-zarobitchany-z-yes-v-ukrainu-cherez-koronavirus/a-52996263> (дата звернення 25.01.2021 р.).
4. Мельникова О.В., Деркач В.В. Грошові перекази трудових мігрантів як засіб соціально-економічного розвитку територій. Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи: матеріали Всеукр. наук-практ. інтернет-конференції 31 жовтня 2020 року. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2020. – С.155-157.
5. Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (дата звернення 20.01.2021 р.).
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 30.01.2021 р.).

7. Прошу пана до роботи: як українці рятують польську економіку / Хоменко С., Грібанова А., Глазков К. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43458206> (дата звернення 23.01.2021 р.).

8. Робота за кордоном: Де українців найчастіше шукають, і які зарплати пропонують. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/01/30/40599642/> (дата звернення 23.01.2021 р.).

9. Рязанцев С.В., Брагін А.Д., Рязанцев Н.С. Положення трудових мігрантів в регіонах світу: виклики пандемії COVID-19 і реакція урядів. Науковий огляд. Серія 1. Економіка і право. 2020, № 3. С.7-21.

10. Світовий банк прогнозує найстрімкіше скорочення обсягів грошових переказів у новітній історії. URL: https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2020/04/22/world-bank-predicts-sharpest-decline-of-remittances-in-recent-history?CID=ECA_FB_Ukraine_UK_EXT (дата звернення 25.01.2021 р.).

11. Скільки заробляють українці в Польщі та що впливає на ставку. Економічна правда. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/13/657008> (дата звернення 24.01.2021 р.).

12. Трудова міграція Українців. Скільки людей покидає країну URL: <https://112.ua/mnenie/trudovaya-migraciya-ukraincev-skolko-lyudey-pokidaet-stranu-495493.html> (дата звернення 25.01.2021 р.).

13. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018. 396 с.

14. Trading economics. URL: <https://tradingeconomics.com/indicators> (дата звернення 30.01.2021 р.).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. Бондаренко Ярослав Олександрович – здобувач першого року навчання освітнього рівня магістр освітньої програми «Економіка, управління та право» спеціальності 051 «Економіка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: ya_yaroslav_bondarenko@ukr.net

2. Гуцан Олександр Миколайович – к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

E-mail: gutsan.f@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9989-5195>

3. Гуцан Тетяна Григорівна – к.п.н., доц., доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: gutsan.hnpu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6233-301X>

4. Зеленько Олександр Олегович – к.е.н., доц., завідувач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: azelenko1077@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-0914>

5. Золотухіна Тетяна Віталіївна – здобувачка першого року навчання освітнього рівня магістр освітньої програми «Економіка, управління та право» спеціальності 051 «Економіка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: tz88004@gmail.com

6. Коротенко Олександр Олегович – здобувач першого року навчання освітнього рівня магістр освітньої програми «Економіка, управління та право» спеціальності 051 «Економіка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: politech_2000@ukr.net

7. Максименко Анна Олександрівна – старший викладач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: gutsan.hnpu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8111-7133>

8. Мельникова Ольга Володимирівна – к.п.н., доц., доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: olavladmel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8832-5763>

9. Ночвіна Інна Олександрівна – старший викладач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: i.o.nochvina@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5273-6488>

10. Олійник Юлія Олександрівна – к.п.н., доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: julia.alexandra.m@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2647-9166>

11. Осьмірко Інна Володимирівна – к.е.н., доц., доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: i.v.osmirko@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7967-8230>

12. Прокопенко Іван Федорович – акад. НАПН України, д.п.н., к.е.н., проф., радник ректора, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: ivanprokopenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1190-852X>

13. Радченко Любов Пантелеймонівна – к.е.н., доц., професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: lpradchenko1952@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2814-915X>

14. Рядинська Ірина Анатоліївна – к.п.н., доц., доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: irinaryad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4284-9769>

15. Синиця Тетяна Валеріївна – к.е.н., доц., економіст-бухгалтер товариства з обмеженою відповідальністю «ФМ Груп», м. Київ

E-mail: t.v.sinitsa@pu.ac.kharkov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4384-5607>

16. Сідельнікова Владислава Костянтинівна – к.п.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди ;

E-mail: vladasid09@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3851-6067>

17. Сідельнікова Ірина Володимирівна – к.е.н., доцент, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: sidelnikova1953@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5584-0037>

18. Соляр Вікторія Василівна – к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: ysolar@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-6303>

19. Ходзицька Валентина Василівна – к.е.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

E-mail: valentinakneu@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/000-0003-2734-763X>

20. Чжу Цянь – випускниця магістерської освітньої програми «Економіка» 2021 року спеціальності 051 «Економіка» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

E-mail: 43851019@qq.com

Наукове видання

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
ЕКОНОМІКА**

Випуск 19

За загальною редакцією
академіка НАПН України І.Ф. Прокопенка

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності та посилання
на інформаційні джерела несуть автори

Комп'ютерна верстка: Соляр В.В.

Підписано до друку 17.05.2021 . Формат 60×90 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк цифровий. Ум.друк.арк. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29